

Article taken from the Thesis

Developing Institutional Capacity Capital in Line with Sustainable Ecotourism

Ebrahim Sharifzadeh Aghdam: *PhD, Department of Geography, Faculty of Literature and Human Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.*

Baratali Khakpour[✉]: *Associate Professor, Department of Geography, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran*

Keywords:

Institutional, capacity, institutional capital, ecotourism, Lake Urmia

Received:

05 May 2025

Received in

revised form:

20 June 2025

Accepted:

06 September 2025

pp: 17-39

ABSTRACT

Institutional fragmentation, inadequate ecotourism expertise, and escalating environmental crises—particularly the water scarcity issue—have significantly underscored the imperative for comprehensive reforms in national governance policies. Such reforms necessitate the enhancement and strategic development of institutional capital. This study investigates the influence of institutional capacity development on the conservation of natural resources and the advancement of sustainable ecotourism in the Lake Urmia basin. Utilizing a mixed-methods design, integrating empirical fieldwork and documentary analysis, the research applies Structural Equation Modeling (SEM) to quantitatively assess the impact of institutional capital on ecotourism sustainability. Findings reveal robust factor loadings across all latent constructs and confirm model adequacy through satisfactory fit indices. Statistical analyses at a 99% confidence level demonstrate a positive and statistically significant correlation between institutional capacity development and sustainable ecotourism outcomes. Nevertheless, the extant status of institutional capital within human, social, institutional, economic, and ecological domains remains substantially below optimal thresholds. Major impediments include deficient institutional coordination, limited participatory engagement of local communities, insufficient human capital development, and the absence of integrated environmental governance frameworks. Consequently, policy reformation aimed at institutional strengthening, investment in capacity-building and environmental education at local and regional scales, alongside the establishment of participatory governance mechanisms involving multi-stakeholder collaboration, constitute critical prerequisites for enhancing ecotourism sustainability and natural resource stewardship in this ecologically sensitive region.

DOI:

Corresponding author (Email: khakpoor@um.ac.ir)

Copyright © 2024 The Authors. Published by Kharazmi University. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Institutional capacity building is widely recognized as a strategic prerequisite for addressing complex environmental and developmental challenges, particularly in developing countries. Within the context of ecotourism sustainability, institutional resilience plays a vital role in mitigating the adverse effects of climate change and ecological degradation. In Iran, environmental stressors—especially those linked to mismanagement of water resources—represent structural constraints that impede the long-term viability of ecotourism. Lake Urmia, formerly the world's largest hypersaline lake, has faced a dramatic environmental crisis over the past decade, largely due to institutional weaknesses in water governance. The absence of coherent institutional mechanisms for integrated watershed management has obstructed effective resource stewardship. Therefore, strengthening institutional frameworks and embedding strategic foresight into national and regional planning paradigms are imperative for fostering sustainable ecotourism in the region. This study aims to assess the impact of institutional capacity on ecotourism development in the city of Urmia and its surrounding watershed, with an emphasis on sustaining Lake Urmia's ecological integrity. It investigates the extent to which institutional reforms, policy frameworks, and governmental initiatives have either supported or hindered the trajectory of sustainable tourism. Furthermore, the research seeks to bridge the gap between theoretical institutional frameworks and their operational effectiveness through an evidence-based analytical approach grounded in environmental transitions and strategic foresight.

Methodology

A mixed-methods research design was adopted, integrating both quantitative and qualitative components. Quantitative data were collected through structured questionnaires that were based on a five-point Likert scale. Statistical analyses, including Pearson correlation and Structural Equation Modeling (SEM), were performed using LISREL. The qualitative dimension involved semi-structured interviews with key stakeholders, followed by thematic content analysis to interpret institutional and environmental dynamics.

Results and discussion

The empirical results confirmed Hypothesis 1, which posited a statistically significant and positive relationship between institutional capacity development and ecotourism sustainability. The Pearson correlation coefficient ($r = 0.657$, $p < 0.01$) indicates a strong association, suggesting that enhanced institutional capacities—particularly in areas such as participatory governance, environmental education, and local accountability—are strongly correlated with improvements in ecotourism sustainability indicators.

In evaluating Hypothesis 2, Confirmatory Factor Analysis (CFA) and SEM revealed robust construct validity, with high factor loadings and excellent model fit indices (GFI = 0.989; RMSEA = 0.023 within a 98% confidence interval). However, the negative path coefficient between institutional capacity and sustainable ecotourism (-0.43) reveals a paradox: while institutions exist in form, their functional performance in practice—particularly in implementation, inter-agency coordination, and enforcement—

remains deficient. This disjunction illustrates a critical institutional performance gap that undermines sustainable tourism governance in the region.

Conclusion

The findings highlight the urgent need for a paradigmatic shift in institutional design and governance logic in order to ensure ecological resilience and sustainable tourism around Lake Urmia. Although formal institutions are in place, systemic inefficiencies—such as fragmented policy regimes, stakeholder exclusion, and short-term policy cycles—have hindered ecotourism progress. Thus, institutional development must be approached not merely as a technical reform, but as a comprehensive governance transformation. This includes advancing participatory frameworks, integrating indigenous ecological knowledge, enhancing institutional synergy, and ensuring long-term environmental foresight. This study provides a context-sensitive strategic planning model that is applicable to other ecologically fragile regions. Future research should explore comparative analyses across watersheds and incorporate longitudinal data to examine institutional evolution over time.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی گردشگری

شاپای الکترونیکی:

درگاه مجله: <https://gtp.khu.ac.ir>

مقاله برگرفته از رساله

توسعه سرمایه‌های ظرفیت نهادی در راستای اکوتوریسم پایدار (نمونه موردی دریاچه ارومیه)

ابراهیم شریف‌زاده اقدم: دکتری جغرافیا، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
دکتر براتعلی خاکپور*: عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

ارجاع: شریف‌زاده اقدم، ابراهیم؛ خاکپور، براتعلی. (۱۴۰۴). توسعه سرمایه‌های ظرفیت نهادی در راستای اکوتوریسم پایدار (نمونه موردی دریاچه ارومیه)، جغرافیا و برنامه ریزی گردشگری، ۱(۳)، ۱۷-۳۹.

DOI:

چکیده:

گسست نهادی، ضعف دانش اکوتوریسم و بحران‌های زیست‌محیطی، به‌ویژه بحران آب، لزوم اصلاح سیاست‌های کلان مدیریتی کشور را دوجندان کرده است؛ اصلاحی که مستلزم تقویت و توسعه سرمایه‌های ظرفیت نهادی است. هدف این پژوهش، بررسی تأثیر توسعه سرمایه‌های نهادی بر حفاظت از منابع طبیعی و تحقق اکوتوریسم پایدار در منطقه دریاچه ارومیه است. پژوهش حاضر با رویکردی ترکیبی، مبتنی بر داده‌های میدانی و اسنادی، با بهره‌گیری از مدل‌یابی معادلات ساختاری انجام شده است. نتایج نشان داد که مؤلفه‌های مدل دارای بار عاملی بالا و شاخص‌های برازش، در سطح مطلوب قرار دارند. تحلیل‌های آماری با اطمینان ۹۹ درصد، وجود رابطه مثبت و معنادار بین توسعه سرمایه‌های نهادی و پایداری اکوتوریسم را تأیید کرد. بااین‌حال، ارزیابی وضعیت موجود مؤلفه‌ها در ابعاد انسانی، اجتماعی، نهادی، اقتصادی و اکولوژیکی، حاکی از فاصله قابل توجه با سطح مطلوب است. چالش‌هایی همچون ضعف هماهنگی نهادی، مشارکت محدود جوامع محلی، ناکارآمدی در توانمندسازی انسانی و خلأ سیاست‌های یکپارچه حفاظتی، از جمله موانع اصلی در مسیر تحقق اکوتوریسم پایدار در منطقه محسوب می‌شوند. بر این اساس، بازنگری در سیاست‌های نهادی، تقویت آموزش و ظرفیت‌سازی در سطح محلی و منطقه‌ای و ایجاد سازوکارهای مشارکت‌محور میان نهادها و جوامع محلی، از الزامات اساسی برای بهبود وضعیت اکوتوریسم و حفاظت از منابع طبیعی در این حوزه به شمار می‌رود.

واژه‌های کلیدی:

سرمایه نهادی،
اکوتوریسم،
پایداری زیست‌محیطی،
دریاچه ارومیه

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۲/۱۶

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۳/۳۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۶/۱۵

صفحات: ۱۷-۳۹

ناشر:

دانشگاه خوارزمی

مقدمه

اکوتوریسم به عنوان مفهومی در چارچوب توسعه پایدار، بر نوعی از توسعه تأکید دارد که هم‌زمان با کاهش فقر و بیکاری، حفاظت از محیط‌زیست را نیز در اولویت قرار می‌دهد (Gasper et al., 2019: 214). این پدیده، فراتر از یک صنعت صرف، به مثابه یک جریان پویای جهانی و اجتماعی، ابعاد مختلفی را شامل می‌شود که برنامه‌ریزی در آن مستلزم در نظر گرفتن ابعاد متنوع اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی است (Higgins, 2020: 611؛ Mayaka & Akama, 2007: 298). اکوتوریسم، حاصل کنش‌پذیری میان سه رکن گردشگر، جامعه میزبان و محیط‌زیست است (IES, 2015: 10) و نقش مهمی در توسعه پایدار محلی ایفا می‌کند (صمدی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۱). لذا در شرایط کنونی و با محدودیت منابع طبیعی و شواهد فراوان از بحرانی بودن وضعیت زیست‌محیطی، ضروری است که اکوتوریسم، رویکردی پایدار و آینده‌نگرانه اتخاذ کند (Yan-bin, 2008: 79).

یکی از محورهای اصلی در توسعه پایدار، منابع آب است که در شکل‌گیری زیست‌پذیری و پایداری جوامع شهری نقش کلیدی دارد (Dani et al., 2022: 70). با این حال، افزایش تقاضا برای آب در نتیجه‌ی رشد جمعیت، توسعه اقتصادی نامتوازن، شهرنشینی سریع و تغییرات اقلیمی، جوامع شهری را با بحران‌های زیست‌محیطی جدی مواجه کرده است (Wang, 2004: 162). از این‌رو، مدیریت پایدار منابع آبی در برنامه‌ریزی اکوتوریسم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و نیازمند مشارکت عمومی، سیاست‌گذاری یکپارچه و نگاه راهبردی به مقیاس‌های ملی و منطقه‌ای است.

در این زمینه، رویکرد نهادی با تأکید بر توسعه سرمایه‌های انسانی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی در سطح محلی، بر نقش نهادها در افزایش تاب‌آوری و انطباق با تغییرات تأکید دارد (Pike & Ives, 2018: 94). شکست سیاست‌های متمرکز و از بالا به پایین در حوزه مدیریت محیط‌زیست، توجه به مباحثی چون اعتماد، سرمایه اجتماعی و ظرفیت‌سازی محلی را در قالب حکمروایی منطقه‌ای برجسته ساخته است (Cuthill & Fien, 2005: 420). در این چارچوب، هرچه تعامل میان نهادها بیشتر باشد، ظرفیت نهادی نیز تقویت شده و بستر برای بهره‌گیری از توان بالفعل و بالقوه نهادهای مختلف فراهم می‌گردد؛ بنابراین، حکمروایی منطقه‌ای و محلی بستر مناسبی برای تأثیرگذاری سرمایه نهادی بر تحولات فضایی و زیست‌محیطی شهری و توسعه اکوتوریسم پایدار فراهم می‌آورد (De Meene, 2008: 112). ظرفیت نهادی به عنوان ابزاری برای شکل‌گیری درک مشترک بین ذی‌نفعان و انجام عملکرد مؤثر در حوزه سیاست‌گذاری زیست‌محیطی تعریف می‌شود (Eade, 1997: 15؛ Fukuda & Lopes., 2013: 5). در واقع، هنگام ارزیابی سیاست‌های اکوتوریسم محیط‌پایه، ظرفیت نهادی یکی از اهداف کلیدی است (Huiwen, 2024: 36).

کشور ایران که بر کمر بند خشک زمین قرار دارد، تنها ۰/۳۶ درصد از بارندگی‌های جهان را دریافت می‌کند، در حالی که یک درصد از جمعیت دنیا را در خود جای داده است (مختاری، ۱۳۹۱: ۵۱). متوسط بارندگی سالانه کشور، حدود یک‌سوم میانگین جهانی است (Gorjian & Ghobadian, 2015: 573). منابع آب سطحی به‌ویژه در مناطق مرزی و حوزه‌های مشترک با کشورهای همسایه با چالش‌های جدی مواجه‌اند (فرشته‌پور و

همکاران، ۱۳۹۴: ۱۷۵). این وضعیت، یکی از موانع اصلی در مسیر توسعه اکوتوریسم پایدار در کشور محسوب می شود (ناصرآبادی، ۱۳۹۴: ۶۵).

نمونه بارز بحران نهادی در حوزه آب، وضعیت دریاچه ارومیه است؛ این دریاچه که زمانی بزرگترین دریاچه شور جهان بود، اکنون با خشکی و بحران شدید زیست محیطی مواجه شده است. مصرف بی رویه آب در بخش کشاورزی، صنعت و خانگی و عدم وجود سازوکارهای نهادی مؤثر در مدیریت منابع آبی، از دلایل اصلی این وضعیت است. بنابراین، تقویت ظرفیت نهادی در حوزه مدیریت آب ارومیه، پیش نیاز توسعه اکوتوریسم پایدار در منطقه به شمار می آید

با وجود اهمیت راهبردی منابع آبی برای گردشگری پایدار، فقدان حکمرانی مؤثر آب در ساختار نهادی کشور، بحران های پی در پی زیست محیطی را در پی داشته است. این در حالی است که پژوهش های جهانی بر لزوم پیوند میان تغییرات اقلیمی، حکمرانی آب و اکوتوریسم تأکید دارند (Gössling et al, 2012: 5). از این رو، پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر توسعه سرمایه های ظرفیت نهادی بر اکوتوریسم پایدار در شهر ارومیه و محدوده آبخیز دریاچه ارومیه انجام شده است. پرسش های اصلی تحقیق عبارت اند از:

- رابطه میان توسعه سرمایه های ظرفیت نهادی و توسعه اکوتوریسم پایدار در دریاچه ارومیه چگونه است؟
 - سرمایه های ظرفیت نهادی تا چه میزان می توانند در دستیابی به اکوتوریسم پایدار، با توجه به تحولات فضایی و زیست محیطی دریاچه ارومیه، نقش آفرین باشند؟
- در این راستا، فرضیات زیر مطرح می شوند:

- **فرضیه اول:** توسعه سرمایه های ظرفیت نهادی با اکوتوریسم پایدار در دریاچه ارومیه ارتباط مستقیمی دارد.
- **فرضیه دوم:** سرمایه های ظرفیت نهادی نقش ضعیفی در توسعه اکوتوریسم پایدار در دریاچه ارومیه ایفا کرده اند.

این پژوهش ضمن تبیین جزئیات ظرفیت نهادی، تلاش دارد برای نخستین بار رابطه این مفهوم را با توسعه اکوتوریسم در ایران بررسی کرده و از منظر نظری و کاربردی، گامی نوین در پژوهش های توسعه ای و محیط زیستی کشور بردارد.

ادبیات نظری

رویکرد نهادی

استفاده از کلمه نهاد قدمتی بسیار طولانی در اندیشه دارد. توجه به حکومت و قوانین در آثار ارسطو نیز می توان استدلالی بر این ادعا باشد (Pierre & Peters: 2005) توجه به نهادها در عصر رنسانس نیز اهمیت خاصی داشته است اما برای اولین بار استفاده از عنوان نهاد توسط گیامباتیستا ویکو^۱ در سال ۱۷۲۵ در کتاب

1. Giambattista Vico

ساینزا نووا مطرح گردید (Heritier, 2020: 125). آرند لیپ‌هارت نهادها را مجموعه‌ای از قواعد رسمی و غیررسمی می‌داند که برای تضمین ثبات سیاسی و همکاری در جوامع چندپاره طراحی شده‌اند. این نهادها می‌توانند به ایجاد ساختارهای پایدار کمک کنند (Lijphart, 2007: 5) و بلن نهادها را «عادات تثبیت‌شده‌ی فکری» می‌داند که در میان عموم مردم مشترک‌اند (Hodgson, 2022: 4) آپهوف نیز نهادها را شبکه‌ای پیچیده از ارزش‌ها، هنجارها و رفتارهای پایدار می‌داند که به اهداف اجتماعی معنا داده و در قالب ساختاری رسمی و پذیرفته‌شده در چارچوب قوانین عمل می‌کنند (Uphoff, 1993: 9).

نقش ظرفیت نهادی با تشریک‌مسابی بازیگران در توسعه اکوتوریسم

در دهه‌های اخیر، گردشگری به یکی از صنایع مهم جهانی تبدیل شده که می‌تواند به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، نقش مؤثری در رشد اقتصادی ایفا کند. تولید محصولات نوآورانه و توجه به تجربه منحصربه‌فرد گردشگران، از عوامل کلیدی در افزایش جذابیت این صنعت به‌شمار می‌رود (Nella & Christou, 2021: 98؛ Huo & Wang, 2020: 481). در این میان، اکوتوریسم به‌عنوان شکلی از گردشگری مبتنی بر طبیعت و فرهنگ محلی، مزایایی چون ایجاد اشتغال، ارتقای آگاهی زیست‌محیطی، حفظ دانش بومی، تقویت برند اجتماعی و افزایش مشارکت و درآمدهای محلی را فراهم می‌سازد (Fang, 2020: 45). اکوتوریسم نه تنها با تأکید بر حفاظت محیط‌زیست به پایداری اکولوژیکی کمک می‌کند، بلکه از جنبه‌های آموزشی و رفاه اجتماعی نیز اهمیت دارد (Senigaglia et al., 2020: 75). این نوع گردشگری با مدیریت مؤثر منابع طبیعی، زمینه ارتقای منافع اقتصادی و اجتماعی جوامع محلی را فراهم می‌آورد (Purnomo & Raharja., 2020: 385). در این راستا، گفت‌وگو و تعامل میان بازیگران مختلف اعم از نهادهای دولتی، بخش خصوصی و جامعه محلی، زمینه‌ساز تجدیدنظر در سیاست‌ها، خلق نوآوری و بسیج منابع مشترک می‌شود (Healey, 2017: 360). ظرفیت نهادی، که بر عناصر کلیدی‌ای مانند توسعه سرمایه نهادی، شفافیت و مشارکت فعال متکی است، توانایی نظام‌مندسازی فرایندهای تصمیم‌گیری و حل مسائل پیچیده را تقویت می‌کند (Marx, 2019: 5). به‌ویژه، مشارکت‌های دولتی-خصوصی در حوزه اکوتوریسم می‌توانند نقش مهمی در مقابله با چالش‌هایی نظیر تغییرات اقلیمی، کاهش تنوع زیستی و آلودگی ایفا کنند. اثربخشی این مشارکت‌ها بر اساس مشروعیت ورودی (سطح مشارکت، شفافیت و پاسخ‌گویی) و خروجی (کارایی و اثربخشی نتایج) سنجیده می‌شود (Bäckstrand et al., 2014: 331).

پژوهش‌ها نشان داده‌اند که پروژه‌های موفق توانسته‌اند به‌طور هم‌زمان این ابعاد را تقویت کرده و نتایج ملموس زیست‌محیطی، اقتصادی و نهادی به‌دست آورند (Easton, 2017: 430؛ Underdal et al., 2004: 230). در نهایت، می‌توان فرایند مشارکت را همچون مسیری از اعتمادسازی تا تحول در ساختارهای نهادی و سیاسی تحلیل کرد؛ روندی که زیربنای توسعه پایدار اکوتوریسم در سطح محلی و ملی خواهد بود (Glasbergen, 2011: 50).

شکل (۱). روابط بین سرمایه‌های اجتماعی و اکولوژیکی ظرفیت نهادی در بستر فیزیکی

توسعه سرمایه‌های نهادی و اکوتوریسم

توسعه سرمایه‌های نهادی را می‌توان مجموعه‌ای از مزیت‌های بالقوه برای هر منطقه دانست؛ مزیت‌هایی که تحت تأثیر سیاست‌های محلی یا ملی، به تدریج قابل تقویت یا تضعیف هستند (Serrano, 2003: 104) در مناطق حساس از نظر اکولوژیکی، نه تنها شرایط زیست‌محیطی، بلکه عوامل کلیدی چون چارچوب‌های قانونی، سیاست‌های ملی و شرایط اجتماعی-اقتصادی نیز نقش بسزایی در موفقیت سیاست‌گذاری ایفا می‌کنند (Webster & Muller, 2000: 2). در واقع، ظرفیت نهادی نشان می‌دهد که چگونه بازیگران حکمرانی، منابع در دسترس خود را برای دستیابی به اهداف توسعه به کار می‌گیرند (Serrano, 2003: 15). با این حال، توسعه گردشگری اگر صرفاً با انگیزه‌های اقتصادی و بدون توجه به ملاحظات زیست‌محیطی و اجتماعی دنبال شود، می‌تواند پیامدهای منفی و جبران‌ناپذیری برای محیط‌زیست و ساختارهای اجتماعی به همراه داشته باشد (Dillette & Benjamin, 2022: 48). در این میان، اکوتوریسم به عنوان شکل پایدارتری از گردشگری، با تکیه بر منابع طبیعی و تقویت آگاهی اکولوژیکی، تلاش می‌کند اهداف حفاظتی محیط‌زیست را حفظ کرده و هم‌زمان رفاه جوامع محلی را ارتقا دهد (Correya, Jamrozy & Lawonk, 2017: 22; 2017: 130).

در برخی پژوهش‌ها، از چارچوب‌های مفهومی برگرفته از نظریه قدرت فوکو برای تحلیل نقش واسطه‌ها و میانجی‌های اجتماعی در فرآیندهای تصمیم‌گیری استفاده شده است. این دیدگاه‌ها تمرکز خود را بر سازوکارهای ذهنیت‌سازی، قدرت حاکم و نابرابری‌های نهادی در فرآیند شکل‌گیری اکوتوریسم جامعه‌محور قرار داده‌اند (Campbell, 1999; Reed, 1997; Belsky, 1999) در این میان، دو متغیر کلیدی نقش جامعه

مدنی و سطح آموزش، به عنوان ابعاد بنیادین مفهوم «سرمایه نهادی» برجسته شده‌اند؛ مفهومی تحلیلی که با وجود ظرفیت تبیینی بالا، هنوز در ادبیات گردشگری چندان مورد توجه قرار نگرفته است (Jones, 2005: 89). این کم‌توجهی نظری در شرایطی رخ داده که در بسیاری از کشورهای وابسته به منابع طبیعی (نظیر منابع زیرزمینی یا زمین‌های کشاورزی بایر)، سیاست‌گذاری‌های لحظه‌ای و فاقد چشم‌انداز استراتژیک می‌تواند اثرات مخربی بر زیست‌پذیری مناطق شهری و روستایی بر جای گذارد (Georghiou & Metcalfe, 1993: 15). بنابراین، تلفیق بینش نهادی و نگاه بلندمدت به سیاست‌گذاری اکوتوریسم می‌تواند مسیر مناسبی برای توسعه پایدار و باز توزیع منافع باشد.

روش تحقیق

روش تحقیق این مطالعه از نوع اکتشافی و توصیفی-تحلیلی است و از منظر هدف، در زمره تحقیقات کاربردی - توسعه‌ای قرار می‌گیرد؛ زیرا در پی توسعه ظرفیت‌ها و توانمندی‌های نهادی و هم‌راستا ساختن برنامه‌ها با اهداف پایداری محیطی و گردشگری پایدار است. هدف نهایی، ارائه الگویی قابل تعمیم برای سایر مناطق مشابه در سطح ملی و حتی بین‌المللی است.

اطلاعات مورد نیاز با ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای (اسنادی) و پیمایش میدانی گردآوری شد. در بخش میدانی، برای سنجش وضعیت موجود و تحلیل روابط بین متغیرها، از پرسش‌نامه‌های بسته با مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت استفاده شد. همچنین برای بررسی عمیق‌تر شرایط نهادی و محیطی مرتبط با احیای دریاچه ارومیه، از پرسش‌نامه‌های باز بهره گرفته شد که طی جلسات مصاحبه با متخصصان و فعالان اجرایی تکمیل گردید و داده‌های کیفی فراهم آمد.

جامعه آماری پژوهش شامل فعالان نهادهای مردمی، کارکنان دستگاه‌های دولتی و نمایندگان نهادهای عمومی درگیر در فرآیند احیای دریاچه ارومیه است. با بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند و تکنیک نمونه‌گیری گلوله‌برفی، در مجموع ۵۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند که شامل ۲۲ نفر از نهادهای دولتی، ۱۶ نفر از نهادهای عمومی و ۱۲ نفر از نمایندگان جوامع محلی می‌باشند.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

در مرحله نخست، به منظور آزمون فرضیه اول پژوهش، از آزمون همبستگی پیرسون برای بررسی معناداری روابط بین متغیرهای اصلی و شاخص‌های تأثیرگذار استفاده شد. در ادامه، برای سنجش روایی و پایایی ابزار اندازه‌گیری، از تحلیل عاملی تأییدی (CFA) در نرم‌افزار LISREL بهره گرفته شد. در این مرحله، برازش مدل اندازه‌گیری و بارهای عاملی گویه‌ها مورد بررسی قرار گرفت تا میزان مشارکت هر گویه در تبیین سازه‌های مفهومی مشخص شود و اعتبار ابزار سنجش ارزیابی گردد.

سپس تحلیل داده‌ها با رویکرد مدل‌سازی معادلات ساختاری (SEM) در دو سطح مؤلفه‌ها و شاخص‌ها ادامه یافت. بدین منظور، ساختار مفهومی پژوهش بر مبنای داده‌های پرسش‌نامه‌ای در نرم‌افزار LISREL مورد آزمون قرار گرفت و ضرایب مسیر و شاخص‌های برازش مدل استخراج شد.

در بخش تحلیل کیفی، داده‌های حاصل از پرسش‌نامه‌های باز و منابع اسنادی، با هدف تبیین ابعاد نهادی و محیطی مؤثر بر احیای دریاچه ارومیه مورد تحلیل محتوا قرار گرفتند. این بخش از تحلیل، در جهت غنابخشی به یافته‌های کمی و کشف ابعاد پنهان پدیده پژوهش به کار گرفته شد.

در بخش تحلیل اکتشافی، از تحلیل مؤلفه‌های اصلی برای تلخیص داده‌ها و شناسایی ساختار واریانس متغیرها استفاده گردید. در مقابل، در بخش تأییدی، ساختار نظری از پیش تعیین شده با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی مورد ارزیابی قرار گرفت تا میزان برازش مدل نظری با داده‌های تجربی مشخص شود.

در این پژوهش، تحلیل عاملی تأییدی به عنوان ابزار اصلی برای بررسی روایی سازه‌ها و برازش مدل نظری به کار رفته است. این روش امکان ارزیابی انطباق ساختار فرضی با داده‌های مشاهده شده را فراهم می‌سازد (هومن، ۱۳۸۴؛ Byrne, 2016؛ Hair., 2019). به گفته کلین (۲۰۱۵)، هدف تحلیل عاملی تأییدی، بررسی میزان توان متغیرهای مشاهده‌پذیر در تبیین سازه‌های پنهان نظری است. در همین راستا، بارهای عاملی، پایایی ترکیبی و شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری در نرم‌افزار LISREL تحلیل شدند.

موقعیت و مشخصات ژئوفیزیکی دریاچه ارومیه:

دریاچه ارومیه در شمال غرب ایران قرار دارد و با وسعت حدود ۶۰۰۰ کیلومتر مربع، زمانی بزرگ‌ترین دریاچه در خاورمیانه در نظر گرفته می‌شد. این دریاچه همچنین از نظر شوری، با غلظت نمکی ۲۱٪-۲۳٪ (بیش از دو برابر آب دریاها)، همچنان به عنوان یکی از بزرگ‌ترین دریاچه‌های آب شور جهان شناخته می‌شود. از این رو، دریاچه ارومیه به عنوان بزرگ‌ترین آبگیر داخلی ایران نقش مهمی در شکل‌دهی چشم‌انداز منطقه و توسعه زیست محیطی اطرافش ایفا کرده است. اهمیت این دریاچه تا اندازه‌ای است که کنوانسیون رامسر آن را به عنوان تالابی با ارزش ملی و بین‌المللی ثبت کرده است (RCS, 2002: 45). در سال ۱۳۴۶ برابر با شورای بین‌المللی انسان و کره مسکونی سطوح دریاچه و همه جزایر آن به عنوان یکی از ذخیره‌گاه‌های زیست کره طبیعی زمین شناخته شده است. همچنین دریاچه ارومیه یکی از پنجاه‌ونه منطقه‌ی حفاظت‌شده‌ی سازمان یونسکو است که از لحاظ حیات وحش و داشتن حیوانات نادر شرایط منحصر به فردی دارا می‌باشد.

جدول (۱). ویژگی‌ها و کاربرد اکوتوریسمی آن در دریاچه ارومیه

ویژگی‌های دریاچه	کاربرد و نقش‌های اکوتوریسمی دریاچه
خواص درمانی دریاچه	لجن درمانی و نمک درمانی دریاچه کاربرد در درمان دردهای مفصل و روماتیسمی و پوستی در عرصه جهانی گردشگری سلامت و درمانی
نمک دریاچه ارومیه (از نمک‌های نادر دریاچه‌ای در کره زمین است)	به علت داشتن وجود مواد معدنی و املاح موجود، در لجن‌های سواحل دریاچه ارومیه و همچنین گونه‌ای از سخت‌پوستان (که از کمیاب‌ترین سخت‌پوستان دنیا به نام آرتمیاسیت) می‌باشند، قابلیت درمانی بالایی رادارند دارای مقادیر زیادی از مواد معدنی مانند منیزیم، کلسیم، آهن، پتاسیم، سدیم، کلر و سولفات‌ها و دیگر املاح است.
جایگاه دریاچه در سطوح بین‌المللی	منابع ثبت‌شده در مورد دریاچه و اکوسیستم آن موجب بازدید و اهمیت بین‌المللی دانشمندان و متخصصین شده است
بالا بودن جرم حجمی آب دریاچه است	امکان بهره‌مندی بیشتر برای عموم افراد را فراهم می‌کند که از غرق شدن تفریح کنندگان در عرصه ورزش‌های آبی جلوگیری کرده است تا بدون هیچ‌گونه خطر و فارغ از استرس و امکان قایقرانی، شنا و دیگر فعالیت‌های تفریحی را فراهم می‌کند.
جزایر و شبه‌جزیره‌ها	جزیره‌های این دریاچه علفزار بوده و تاکنون تعدادی از گیاهان، درختان، درختچه‌ها و نباتات علوفه‌ای در این پارک ملی شناخته شده است. دریاچه دارای ۱۰۲ جزیره در مقیاس‌های متعدد با صخره‌های سنگی خالی از سکنه (غیر از جزیره اسلامی) است که عمدتاً محل تخم‌گذاری انواع آبزیان و پرندگان مهاجر می‌باشند. جزایر دریاچه به‌عنوان استثنایی‌ترین نقطه‌ی ایران برای حفاظت از جانوران در حال انقراض شناخته شده است. این مهم به حدی است که از طرف سازمان جهانی یونسکو دارای لوح مخصوص پارک‌ها می‌باشند و جز ۵۹ منطقه ذخایر طبیعی جهان، معرفی و ثبت شده است. جزایر غیرمسکونی دریاچه که جز پارک ملی دریاچه ارومیه بشمار می‌روند، عبارت‌اند از: جزیره اشک، جزیره اسپیر، جزیره نه‌گانه، جزیره اسلامی، جزیره قیون داغی، جزیره کبودان، جزیره طلا.
جاذبه‌های ورزشی	قابلیت اجرای مسابقات ورزشی آبی در دریاچه ارومیه و همچنین ورزش‌های کوهستانی مانند اسکی و کوهنوردی از جمله جاذبه‌های بالقوه این منطقه می‌باشند که در صورت توجه و سرمایه‌گذاری مناسب می‌توانند باعث جذب گردشگری ورزشی به این منطقه گردند.

منبع: (کریمی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۵) (صالحی و فیضی، ۱۳۹۳: ۲۶) (مهندسین مشاور پندام، ۲۰۰۰).

دریاچه ارومیه در یک فرورفتگی طبیعی درون حوضه آبریز در مرز بین استان‌های آذربایجان غربی و شرقی در شمال غرب ایران شکل گرفته است. که مشخصات عمومی آن در جدول (۱) آورده شده است.

بررسی اسناد فرادست گردشگری:

جهت تهیه این بخش روش تحقیق اسنادی مورداستفاده قرار گرفته است و طرح‌ها و اسناد فرادست از منابع و مراجع موجود تهیه شده است. پس از مطالعه و ارزیابی این اسناد، می‌توان به میزان هماهنگی اجزای محصول گردشگری شهر دریاچه ارومیه و زیرساخت‌های گردشگری شهر آن با این اسناد پرداخت.

در این بخش اسناد فرادست که خط و مشی توسعه ایران را تعیین می‌کنند و برنامه‌های دریاچه ارومیه برای توسعه منطقه موردبررسی قرار می‌گیرند و جایگاه گردشگری در اسناد مذکور معرفی می‌شود (جدول ۲).

جدول (۲). فهرست طرح‌ها و اسناد بالادستی مطالعه شده

سطوح مطالعاتی	سطح ملی	سطح منطقه ای	سطح کلان‌شهر/ محلی
نام طرح و سند بالادستی	- سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران	- طرح جامع گردشگری استان ارومیه	- طرح راهبردی - ساختاری
	- لایحه پیشنهادی برنامه ششم توسعه	- طرح آمایش استان ارومیه	"بلج" شهر ارومیه (۱۳۸۵)
	- برنامه‌های اول تا پنجم توسعه کشور	- طرح آمایش دریاچه ارومیه	برنامه‌های پنج‌ساله اول و دوم شهرداری ارومیه
	- برنامه ملی توسعه گردشگری جمهوری اسلامی ایران	طرح ایران گردی و بوم گردی استان اذربایجان غربی	
	- طرح جامع گردشگری کشور		

منبع: (مهندسین مشاور پندام، ۲۰۰۰)

یافته‌ها

در این پژوهش، ظرفیت نهادی به عنوان متغیر مستقل با ۵ مؤلفه و ۱۶ شاخص مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج نشان داد که نیمی از شاخص‌ها (۸ مورد) وضعیت نامطلوب تا نیمه مطلوب دارند که مهم‌ترین آن‌ها شامل مشارکت اجتماع محلی (۲/۵۰)، سازمان‌دهی اجتماعات (۲/۶۲) و توانایی بسیج (۲/۷۴) است. شاخص‌های دارای عملکرد مطلوب نیز شامل دانش (۳/۵۱) و مهارت (۳/۴۴) هستند که به سرمایه انسانی مرتبط‌اند. به طور کلی، وضعیت ظرفیت نهادی در منطقه مطالعه شده متوسط و متمایل به ضعیف ارزیابی می‌شود.

در ارزیابی متغیر وابسته (اکوتوریسم)، شاخص‌ها در ۶ حوزه بررسی شدند. تنها دو شاخص محیطی و مدیریت توریسم با میانگین ۳/۱ در سطح نسبتاً مطلوب قرار گرفتند، درحالی‌که شاخص اقتصادی (۲/۲۶) و علمی (۲/۴۸) ضعیف‌ترین عملکرد را داشتند. میانگین کل اکوتوریسم برابر با ۲/۵۴ بوده که وضعیت نسبتاً نامطلوب را نشان می‌دهد.

تحلیل ترکیبی داده‌ها و مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که ضعف در مدیریت زیست محیطی، ناهماهنگی نهادی و فقدان سیاست‌گذاری مؤثر از دلایل اصلی وضعیت نامطلوب اکوتوریسم پایدار در منطقه دریاچه ارومیه است. یافته‌ها تأکید دارند که توسعه اکوتوریسم در این منطقه نیازمند تقویت سرمایه نهادی، مشارکت‌پذیری جوامع محلی، و بازنگری در سیاست‌های محیط‌زیستی و اقتصادی است.

جدول (۳). انحراف معیار، میانگین شاخص‌های ۱۶ گانه متغیر مستقل (ظرفیت نهادی) و وابسته (اکوتوریسم)

متغیر	مؤلفه	شاخص	میانگین	انحراف معیار	رتبه شاخص‌ها
ظرفیت نهادی	سرمایه انسانی	دانش (رسمی / محلی)	۳/۵۱	۰/۳۷۸	۱
		مهارت	۳/۴۴	۰/۳۶۲	۲
		تجربه	۲/۶۴	۱/۰۷۵	۱۴
		یادگیری	۲/۸۶	۰/۴۴۵	۹
	سرمایه اجتماعی	مشارکت اجتماع محلی	۲/۵۰	۰/۶۱۲	۱۶
		سازمان‌دهی اجتماعات محلی	۲/۶۲	۰/۷۶۷	۱۵
		توانایی بسیج اجتماع محلی	۲/۷۴	۰/۵۲۲	۱۳
	سرمایه نهادی	روابط نهادی (مشارکت و اعتماد)	۳/۱۶	۰/۴۷۲	۳
		رهبری	۳/۰۲	۰/۵۱۴	۸

۵	۰/۵۶۹	۳/۱۴	مدیریت استراتژیک	سرمایه اقتصادی	اکوتوریسم پایدار
۱۲	۰/۵۲۴	۲/۸۳	قوانین و مقررات		
۴	۰/۷۰۲	۳/۱۶	مدیریت منابع مالی		
۶	۰/۶۲۹	۳/۱۰	عوامل زیربنایی	سرمایه اکولوژیکی	
۷	۰/۶۲۰۰	۳/۰۹	حفاظت منابع طبیعی		
۱۰	۰/۸۵۰	۲/۸۴	بهره‌برداری تجاری		
۱۱	۰/۸۱۱	۲/۸۴	نظارت اکوسیستمی	اکوتوریسم پایدار	
۱	۰/۶۲۰	۳/۱	مدیریت توریسم		
۴	۰/۴۷۸	۲/۶۵	اجتماعی و فرهنگی		
۲	۰/۵۰۹	۳/۱	محیطی		
۵	۰/۸۴۳	۲/۴۸	علمی		
۶	۰/۵۴۷	۲/۲۶	اقتصادی		
۳	۲/۶۹	۲/۶۹	خدمات توریستی		
	۰/۵۱۴	۲/۵۴			

منبع: (نویسندگان پژوهش، ۱۴۰۲)

تحلیل ارتباط توسعه سرمایه‌های ظرفیت نهادی با اکوتوریسم پایدار:

با توجه به نقش مؤلفه‌های نهادی در ارتقای کیفیت برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه پایدار، بررسی رابطه بین ظرفیت نهادی و پایداری اکوتوریسم در مناطق حساس زیست‌محیطی از اهمیت بالایی برخوردار است. از آنجا که ضریب همبستگی به‌عنوان شاخصی برای سنجش میزان و جهت رابطه بین دو متغیر، تحت تأثیر پراکندگی داده‌ها و ساختار توزیع آن‌ها قرار دارد، در این پژوهش جهت تحلیل همزمان سطح معناداری و شدت رابطه میان توسعه ظرفیت نهادی (متغیر مستقل) و اکوتوریسم پایدار (متغیر وابسته)، از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شد. با توجه به خروجی‌های جدول (۴)، نتایج پردازش آماری به دست آمده از ماتریس همبستگی، می‌توان گفت که با اطمینان ۰/۹۹ و سطح معناداری کوچک‌تر از ۰/۰۱ بین دو تا متغیر توسعه ظرفیت نهادی و اکوتوریسم پایدار ارتباط معناداری وجود دارد، از طرفی مقدار این رابطه که برابر با ۰/۶۵۷ است (دامنه همبستگی ۰/۶۵ تا ۰/۸۵ = دامنه‌ای قوی) به‌صورت مستقیم (مثبت) و در حد قوی می‌باشد. بدین‌صورت که با توسعه ظرفیت‌های نهادی، میزان پایداری اکوتوریسم به نسبت قوی بالا می‌رود.

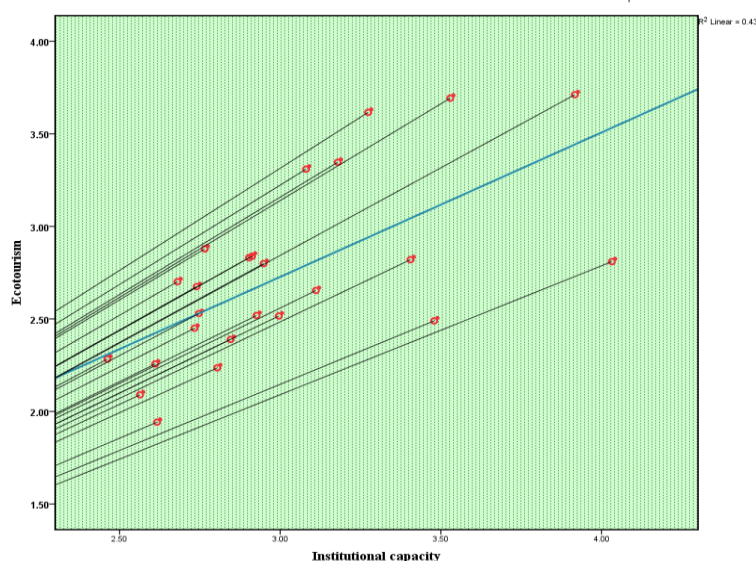
جدول (۴). ضریب همبستگی پیرسون بین دو متغیر اصلی پژوهش

اکوتوریسم پایدار	توسعه ظرفیت نهادی	آزمون
۰/۶۵۷**	۱	ضریب همبستگی پیرسون
۰/۰۰۰		سطح معناداری (2-tailed)
۵۰	۵۰	تعداد

منبع: (نویسندگان پژوهش، ۱۴۰۲)

به منظور سنجش خطی بودن رابطه میان این دو متغیر، نمودار پراکنش (Scatter Plot) ترسیم گردید که خط رگرسیون بر روی نمودار بیانگر وجود رابطه‌ای مثبت و نسبتاً قوی بین آنهاست. به عبارتی، افزایش در مؤلفه‌های ظرفیت نهادی با ارتقای سطح پایداری در حوزه اکوتوریسم همراه است.

همچنین با توجه به ماهیت پارامتریک آزمون پیرسون، فرض نرمال بودن توزیع داده‌ها مورد بررسی قرار گرفت و نمودار پراکنش رابطه خطی بین متغیرها را تأیید نمود. شکل (۲) نشان می‌دهد که با افزایش میزان ظرفیت نهادی، شاخص‌های اکوتوریسم پایدار نیز افزایش یافته‌اند. در مقابل، مقادیر پایین ظرفیت نهادی با سطح پایین‌تری از پایداری اکوتوریسم همراه بوده‌اند.

شکل (۲). نمودار پراکنش همبستگی بین دو متغیر توسعه ظرفیت نهادی و اکوتوریسم پایدار
منبع: (نویسندگان پژوهش، ۱۴۰۲)

به منظور اتخاذ رویکردی مبتنی بر دقت آماری و هم‌راستا با ساختار فرضیه‌های پژوهش، آزمون همبستگی پیرسون برای تحلیل رابطه میان مؤلفه‌های ظرفیت نهادی و اکوتوریسم پایدار به کار گرفته شد. مطابق نتایج ارائه‌شده در جدول (۵)، کلیه پنج مؤلفه اصلی متغیر مستقل با مؤلفه وابسته (اکوتوریسم) رابطه‌ای معنادار دارند. این روابط در سطح اطمینان ۹۹ درصد و سطح خطای کمتر از ۰/۰۱ قرار دارند که نشان‌دهنده پایایی آماری مطلوب و اعتبار نتایج حاصل است.

با این حال، شدت همبستگی میان مؤلفه‌ها متفاوت است؛ به گونه‌ای که بالاترین ضریب همبستگی به سرمایه اکولوژیک با مقدار ۰/۸۳۷ اختصاص دارد. این مقدار بیانگر رابطه‌ای بسیار قوی و نزدیک میان دو مؤلفه مذکور است و نشان می‌دهد که حدود ۷۰ درصد از واریانس یکی از متغیرها توسط متغیر دیگر قابل تبیین است. این سطح از همبستگی، حاکی از نقش کلیدی سرمایه اکولوژیک در تعاملات دوسویه میان ظرفیت نهادی و اکوتوریسم بوده و بیانگر آن است که در تدوین شاخص‌های محیط‌زیستی هر دو متغیر، هم‌پوشانی قابل توجهی در معیارهای مفهومی وجود دارد.

در رتبه دوم، سرمایه انسانی با ضریب همبستگی ۰/۶۶۸ قرار می‌گیرد که بیانگر رابطه‌ای نسبتاً قوی است. پس از آن، سرمایه نهادی با مقدار ۰/۵۹۷، سرمایه اقتصادی با ۰/۵۴۱ (در دامنه همبستگی متوسط) و سرمایه اجتماعی با ۰/۳۵۷ (در دامنه همبستگی ضعیف) قرار دارند. تحلیل شدت و میزان این همبستگی‌ها و تبیین سهم تأثیرگذاری هر متغیر بر مؤلفه‌ها و شاخص‌های متغیر وابسته، تابعی از میزان واریانس تبیین‌شده و شاخص‌های برازش مدل است، که در قالب روابط آماری معنادار قابل بررسی است.

جدول (۵). ضریب همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌های ۵ گانه متغیر مستقل با متغیر وابسته (اکوتوریسم)

اکوتوریسم	سرمایه اقتصادی	سرمایه اکولوژیک	سرمایه نهادی	سرمایه اجتماعی	سرمایه انسانی	اکوتوریسم
ضریب همبستگی پیرسون	۰/۵۴۱	۰/۸۳۷	۰/۵۹۷	۰/۳۵۷	۰/۶۶۸	۱
سطح معناداری-2 (tailed)	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	

منبع: (نویسندگان پژوهش، ۱۴۰۲)

بحث

به منظور ارزیابی نقش هر یک از سرمایه‌های ظرفیت نهادی در توسعه اکوتوریسم از تحلیل عاملی تأییدی یکی از روش‌های کلیدی در مدل‌سازی معادلات ساختاری است و امکان برآورد دقیق پارامترها و آزمون فرضیه‌ها را فراهم می‌سازد، بهره گرفته شده است. در این رویکرد، پژوهشگر مدلی مفهومی را از پیش تعیین می‌کند که فرض بر آن است داده‌های چندبعدی موجود، ساختار آن را بازتاب می‌دهند (هومن، ۱۳۸۴). هدف اصلی در CFA، بررسی میزان تطابق داده‌ها با الگوی عاملی پیشنهادی و ارزیابی برازش مدل با استفاده از شاخص‌های آماری معتبر است. این روش، علاوه بر سنجش روابط بین متغیرهای مکنون و مشاهده‌شده، امکان تحلیل روابط همبستگی بین سازه‌های نهفته را نیز فراهم می‌آورد و به غنای تحلیل در چارچوب مدل‌سازی ساختاری می‌افزاید.

در پژوهش حاضر، به منظور تبیین سازوکار تأثیر سرمایه‌های نهادی بر توسعه اکوتوریسم پایدار، ساختار مدل شامل پنج مؤلفه اصلی ظرفیت نهادی، عملیاتی‌شده در قالب ده شاخص سنجشی بوده و بر پایه روش برآورد حداکثر درست‌نمایی^۱ طی چهار مرحله همگرایی تحلیل شده است. خروجی‌های آماری حاصل از تحلیل CFA حاکی از برازش مطلوب مدل، معناداری پارامترها و تأیید فرضیه‌ها با سطح اطمینان بیش از ۹۹ درصد است. به علاوه، ارزیابی ضرایب بار عاملی، مقادیر خطای اندازه‌گیری و ضرایب تعیین (R^2) نشان می‌دهد که شاخص‌های سنجشی به‌خوبی توانایی تبیین متغیرهای مکنون را دارند.

در جدول (۶)، نتایج ضرایب مسیر بین متغیرهای مشاهده‌شده و متغیرهای مکنون، به همراه آزمون‌های t و مقادیر R^2 ، ارائه شده‌اند که مؤید برازش آماری مناسب مدل هستند. همچنین، مقدار ضریب همبستگی بین

1. (Maximum Likelihood)

متغیرهای مستقل و وابسته برابر با ۰/۴۳- بوده که در سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۰۱، تأیید شده است (۸/۹- F ، خطای استاندارد = ۰/۶۶) و نشان از تأثیر معکوس اما معنادار ظرفیت نهادی بر اکوتوریسم پایدار دارد. در ادامه، برازش کلی مدل با استفاده از مجموعه‌ای از شاخص‌های برازندگی مورد ارزیابی قرار گرفته است. مقدار مجذور کای (χ^2) برای مدل برابر با ۶/۱۱ با ۱۴ درجه آزادی است که با سطح معناداری ۰/۰۵۶، حاکی از انطباق مناسب مدل با داده‌های تجربی است. نسبت χ^2 به درجه آزادی نیز برابر با ۰/۴۳۶ گزارش شده که نشان‌دهنده برازش مطلوب مدل ساختاری محسوب می‌شود.

علاوه بر این، شاخص GFI (شاخص برازش کلی) برابر با ۰/۹۸۹ به دست آمده که بیانگر توان مدل در تبیین واریانس و کوواریانس‌های مشاهده‌شده است. همچنین مقدار شاخص RMSEA برابر با ۰/۰۲۳ بوده و در فاصله اطمینان ۹۸ درصدی قرار دارد که نشان از خطای تقریبی بسیار پایین و برازندگی قوی مدل دارد. سایر شاخص‌های برازندگی نظیر PGFI و AGFI نیز به ترتیب برابر با ۰/۹۷ و ۰/۹۴۵ گزارش شده‌اند که همگی بیانگر تطابق بالا بین مدل مفهومی و داده‌های مشاهده‌شده می‌باشند. در مجموع، نتایج مدل تحلیل عاملی تأییدی و شاخص‌های آماری مرتبط، حاکی از برازش مطلوب و اعتبار ساختاری بالای مدل پیشنهادی هستند. این یافته‌ها تأییدی بر قابلیت تبیینی مؤلفه‌های ظرفیت نهادی در توسعه اکوتوریسم پایدار بوده و بستر لازم برای اجرای مدل معادلات ساختاری را در چارچوب پژوهش حاضر فراهم می‌سازند.

جدول (۶). شاخص‌های ارزیابی مدل تحلیل عاملی تأییدی

شاخص‌های مطلق	شاخص‌های نسبی	شاخص‌های تعدیل یافته	شاخص‌های برازندگی	شاخص‌های مطلق	شاخص‌های نسبی	شاخص‌های تعدیل یافته	شاخص‌های برازندگی	شاخص‌های مطلق	شاخص‌های نسبی	شاخص‌های تعدیل یافته	شاخص‌های برازندگی
GFI	Chi Square	RMSEA	P-value	df	CFI	IFI	PGFI	GFI	ECVI	شاخص‌های اصلی	مؤلفه‌های اصلی
۰/۹۹	۰/۸۹	۰/۰۰۰	۰/۶۴۱۰	۲	۱/۰۴	۰/۹۰۹	۰/۱۹۸	0.991	۰/۳۶	سرمايه‌ی انسانی	
۰/۹۹	۰/۱۱۱	۰/۰۰۰	۱/۰۰۰	۲	۰/۹۸۲	۰/۹۸۸		۰/۹۹	۰/۲۴۲	سرمايه‌ی اجتماعی	
۰/۹۹	۲/۳۶	۰/۰۰۰	۰/۳۰۷۹	۲	۰/۹۹	۰/۹۹	۰/۱۹۵	۰/۹۷	۰/۴۰۰ ۰/۳۶۰ ; ۰/۵۳۳	سرمايه‌ی نهادی	
۰/۹۹	۰/۸۹۰	۰/۰۰۰	۱/۰۰۰	1	۱/۰۰	۰/۹۹	۰/۳۲	۰/۹۹	۰/۳۴۰	سرمايه‌ی اقتصادی	
۰/۹۹	۱	۰/۰۰۰	۱	۱	۱/۰۰	۰/۹۹	۰/۳۲	۰/۹۹	۰/۲۷۶	سرمايه‌ی اکولوژیک	

منبع: (نویسندگان پژوهش، ۱۴۰۲)

مدل معادلات ساختاری چارچوبی تحلیلی و آماری برای بررسی روابط علی میان سازه‌های نهفته است. این مدل شامل دو مؤلفه اصلی می‌باشد: مدل ساختاری که روابط علی میان متغیرهای مکنون را مشخص می‌کند و مدل اندازه‌گیری که نحوه ارتباط میان متغیرهای مکنون و متغیرهای مشاهده‌شده را تبیین می‌نماید. نخستین خروجی حاصل از اجرای مدل، پس از بازخوانی ماتریس همبستگی بین متغیرهای مشاهده‌شده، شامل اطلاعاتی در خصوص مشخصات فنی اجرای مدل از قبیل تعداد دفعات از سرگیری برای همگرایی و روش برآورد

پارامترها است. در مدل مورد مطالعه، روش حداکثر درست‌نمایی، برای برآورد پارامترها به کار گرفته شده و مدل پس از ۴ تکرار به همگرایی رسیده است.

در گام بعدی، خروجی‌های آماری مربوط به معادلات اندازه‌گیری ارائه می‌شود. برای هر معادله، اطلاعات زیر گزارش شده است:

- ضریب مسیر میان متغیر مشاهده‌شده و متغیر مکنون؛
 - میزان خطای اندازه‌گیری برای هر متغیر مشاهده‌شده؛
 - آماره t به منظور آزمون معناداری ضرایب؛
 - ضریب تعیین (R^2) که میزان واریانس تبیین شده توسط متغیر مکنون را نشان می‌دهد.
- در ادامه، ماتریس همبستگی بین متغیرهای مستقل و وابسته و نیز شدت اثرگذاری آن‌ها بر یکدیگر ارائه می‌گردد. نتایج نشان می‌دهد که ضریب همبستگی بین دو متغیر برابر با ۰/۴۳- است. مقدار خطای استاندارد این ضریب برابر با ۰/۶۶ و مقدار آماره F معادل ۹/۸- می‌باشد. آزمون معناداری با سطح اطمینان کمتر از ۰/۰۰۱ حاکی از معناداری آماری این رابطه است. این مقدار نشان‌دهنده تأثیر منفی و معنادار توسعه‌نیافتگی ظرفیت نهادی بر توسعه اکوتوریسم پایدار است.

در گام بعدی، شاخص‌های متعددی برای ارزیابی برازش مدل مورد بررسی قرار می‌گیرد. نخستین شاخص، مجذور کای (χ^2) است که برازندگی مدل با داده‌های مشاهده‌شده را می‌سنجد. مقادیر پایین این شاخص نشان‌دهنده برازش بهتر مدل هستند. در مدل حاضر، مقدار مجذور کای با ۱۴ درجه آزادی معادل ۶/۱۱ به دست آمده و سطح معناداری آن برابر با ۰/۰۵۶ است که نشان می‌دهد مدل با داده‌های مشاهده‌شده، برازش مناسبی دارد و فرضیه مدل رد نمی‌شود.

از دیگر شاخص‌های مهم، نسبت مجذور کای به درجات آزادی (χ^2/df) است که در این مطالعه مقدار آن برابر با ۰/۴۳۶ گزارش شده است. اگرچه این شاخص فاقد آستانه قطعی برای تعیین برازندگی است، اما به‌طور معمول، مقادیر کمتر از ۲ نشان‌دهنده برازش مطلوب مدل می‌باشند. این شاخص همچنین در نقش آزمونی برای بررسی فرضیه صفر تحقیق عمل می‌کند (فرضیه صفر: عدم وجود رابطه معنادار میان توسعه ظرفیت نهادی و اکوتوریسم پایدار). از این رو، به آن شاخص عدم برازش نیز اطلاق می‌شود.

در کنار این شاخص‌ها، شاخص برازش کلی (GFI) نیز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین معیارهای برازش مدل، مورد بررسی قرار گرفته است. GFI بیانگر میزان نسبی واریانس و کوواریانس است که توسط مدل تبیین می‌شود. مقدار این شاخص هرچه به عدد ۱ نزدیک‌تر باشد، دلالت بر برازش بالاتر دارد. در مدل حاضر، مقدار GFI برابر با ۰/۹۸۹ می‌باشد که نشان می‌دهد مدل از برازش بالایی برخوردار است و روابط بین متغیرها به‌درستی تبیین شده‌اند.

¹ Goodness of Fit

² Badness-of-Fit Index

علاوه بر این، شاخص ریشه میانگین مربعات خطای تقریب (RMSEA) نیز که معیاری برای سنجش میزان انحراف مدل مفروض از مدل واقعی در جامعه آماری است، در این مطالعه برابر با ۰/۰۲۳ به دست آمده و در بازه اطمینان ۹۸ درصدی قرار دارد که حاکی از دقت بسیار بالا در برازش مدل می باشد.

با توجه به اینکه ارزیابی برازش باید بر اساس چندین شاخص به صورت همزمان انجام گیرد، شاخص های مکملی مانند PGFI و نسخه تعدیل شده GFI نیز در نظر گرفته شده اند. مقدار PGFI در مدل حاضر برابر با ۰/۹۷ و مقدار تعدیل شده GFI برابر با ۰/۴۵ می باشد. این مقادیر تأیید می کنند که مدل از برازندگی قابل قبولی برخوردار بوده و روابط میان متغیرهای مکنون و مشاهده شده، به صورت معنادار و علمی تبیین شده اند.

جدول (۷). شاخص های ارزیابی مدل معادلات ساختاری

شاخص های برازش	شاخص های مطلق			شاخص ارزیابی		شاخص های نسبی		شاخص های تعدیل یافته		شاخص های برازندگی
	RMSEA	Chi Square	GFI	P-value	df	CFI	IFI	PGFI	GFI	ECVI
توسعه ظرفیت های نهادی	۰/۰۰۰	۴/۱۲	۰/۹۸	۰/۵۳۲۲	۴	۱/۰۰	۰/۹۹	۰/۳۲	۰/۹۸	۰/۳۰۰ (۰/۲۵۰) (۰/۳۲۹)
اکو توریسم پایدار	۰/۰۰۰	۰/۱۱۱	۰/۹۹	۱/۰۰۰	۲	۰/۱	۰/۹۹۸	-	۰/۹۹	-
تبیین رابطه توسعه ظرفیت نهادی بر اکو توریسم پایدار	۰/۰۲۵	۷۱/۱۹	۰/۹۸	۰/۰۰۵۲۳	۲۴	۰/۹۶	۰/۹۹	۰/۴۵	۰/۹۷	۴/۵۹ ۳/۹۸ ۳/۲۹

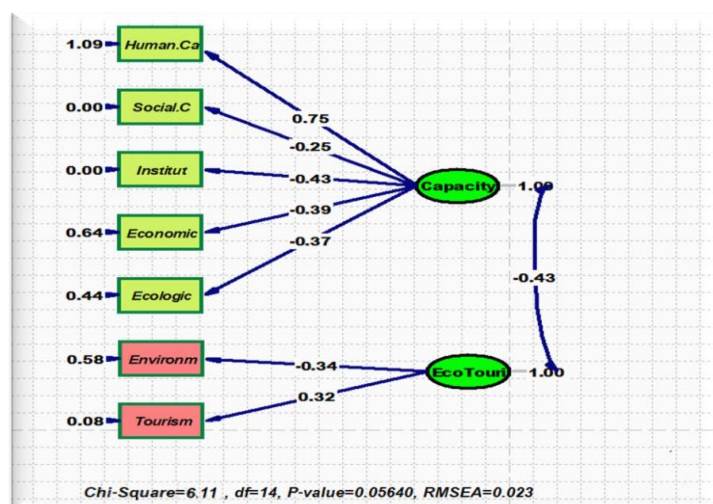
منبع: (نویسندگان پژوهش، ۱۴۰۲)

در راستای آزمون فرضیه دوم پژوهش، ابتدا مدل معادلات ساختاری (SEM) به منظور ارزیابی میزان کفایت و اعتبار سنجه ها در اندازه گیری سازه های مکنون، با بهره گیری از نرم افزار LISREL اجرا گردید. خروجی های حاصل از تحلیل اولیه، نشان دهنده برازش مطلوب و قابل قبول مدل با داده های تجربی بودند و اعتبار سنجی مناسبی را برای سنجه ها فراهم آوردند.

در مرحله بعد، برای سنجش شدت و جهت تأثیر گذاری میان متغیرهای پنهان، از تحلیل مسیر در چارچوب مدل معادلات ساختاری استفاده شد. نتایج به دست آمده بیانگر وجود رابطه ای منفی و معنادار بین ظرفیت نهادی و اکو توریسم پایدار بود؛ به طوری که ضریب مسیر بین این دو متغیر معادل ۰/۴۳- محاسبه شد. این ضریب منفی حاکی از آن است که عدم توسعه یافتگی یا ضعف در شاخص ها و مؤلفه های ظرفیت نهادی، تأثیری کاهنده و بازدارنده بر تحقق اکو توریسم پایدار دارد. این ارتباط از لحاظ آماری نیز معنادار گزارش شده است (خطای استاندارد = ۰/۶۶، آماره $F = ۸/۹$ ، سطح معناداری $> ۰/۰۰۱$).

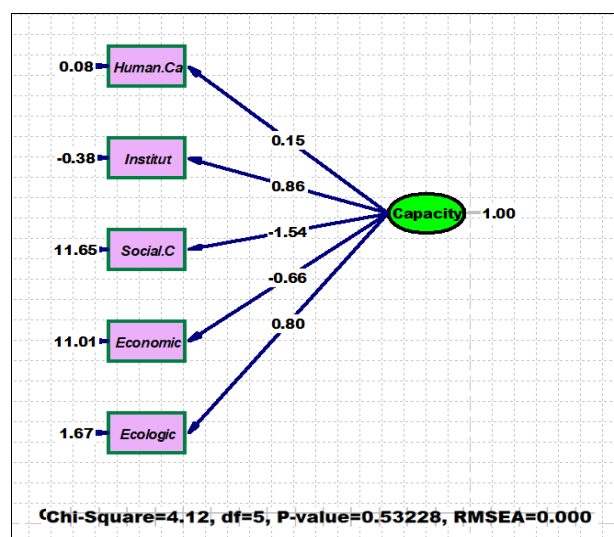
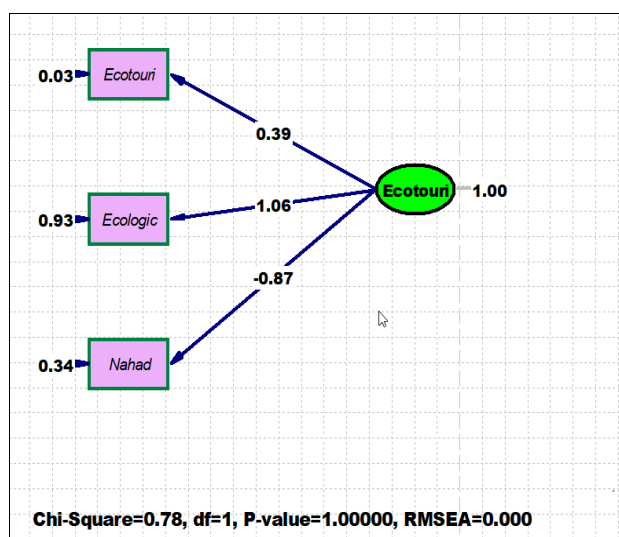
در تأیید برازش کلی مدل، شاخص های مختلفی مورد ارزیابی قرار گرفتند. شاخص برازش کلی (GFI) برای مدل برابر با ۰/۹۸۹ گزارش شد که دلالت بر تطابق بالای مدل نظری با داده های تجربی دارد. همچنین، جذر

میانگین مربعات خطای تقریب (RMSEA) که از حساس‌ترین شاخص‌های برازش مدل است، مقدار ۰/۰۲۳ را نشان داد که در بازه اطمینان ۹۸ درصدی قرار دارد و نمایانگر برازش بسیار مطلوب مدل می‌باشد. علاوه بر این، سایر شاخص‌های برازش از جمله $PGFI = 97/0$ و نسخه تعدیل‌شده $GFI = 45/0$ نیز حاکی از کفایت مدل در تبیین ساختار علی بین متغیرهای پنهان هستند. این یافته‌ها در مجموع بر اعتبار مدل در سنجش روابط بین ظرفیت نهادی و اکوتوریسم پایدار تأکید داشته و ضرورت تقویت بنیان‌های نهادی را به‌عنوان عاملی کلیدی در پشتیبانی از توسعه پایدار گردشگری طبیعی برجسته می‌سازند.

شکل (۳). بصری سازی برون‌داد مدل معادلات ساختاری رابطه سرمایه‌ها ظرفیت نهادی و اکوتوریسم

منبع: (نویسندگان پژوهش، ۱۴۰۲)

شکل (۴). بصری سازی برون‌داد مدل معادلات ساختاری

منبع: (نویسندگان پژوهش، ۱۴۰۲)

نتیجه گیری:

در راستای مفهوم سازی اکوتوریسم در طول زمان، روند تکاملی آن دارای نوسان های زیاد و انتقادهای فراوان بوده است و مسلماً، اکوتوریسم در معرض نمایش های در حال تغییر معنا و با فقدان اجماع نظری و عملی عمومی همراه بوده است.

اما متناسب با جمع بندی نظریه ها و پارادایم های شکل گرفته مبتنی بر اکوتوریسم در نقاط مختلف اکثر قریب به اتفاق صاحب نظران این حوزه اعتقاد دارند که اکوتوریسم در تمام اشکال آن اغلب به عنوان عنصر قادر به تضمین حفاظت از محیط زیست و درعین حال امکان به دست آوردن منافع اقتصادی برای جوامع محلی پیشنهاد می شود. رایج ترین وجه در رابطه با اکوتوریسم این است که طبیعت محور است لذا در نگاهی کلی تر، تئوری اکوتوریسم پیشنهاد می کند که توسعه اقتصادی و حفاظت از منابع طبیعی اهداف سازگار هستند. بر این اساس، تعاریف اخیر اکوتوریسم بر حفاظت، آموزش، اخلاق، پایداری، تأثیرات و مزایای محلی به عنوان متغیرهای اصلی متمرکز شده است (Fennell & 2023), (Cater, 2007), (Chiutsi et al, 2011) و در این مسیر رویکردهای مبتنی بر جامعه برای توسعه گردشگری به عنوان پیش نیاز پایداری ارتقا یافته است. اکوتوریسم یک شکل جایگزین از گردشگری است که نباید با گردشگری طبیعی و فرهنگی اشتباه گرفته شود. بر اساس زمینه تئوری و عمل حفاظت، اکوتوریسم مبتنی بر طبیعت شکلی از مدیریت منابع طبیعی، مبتنی بر جامعه میزبان در محیط طبیعی است. با این حال، توسعه پایدار اکوتوریسم مبتنی بر جامعه از طریق برنامه های ظرفیت سازی نهادها و جامعه محلی چیزی نیست که به راحتی قابل دستیابی باشد. چرا که ظرفیت جامعه محلی از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت و ظرفیت های نهادی نیز طبیعتاً مطابق با حاکمیت غالب و ایدئولوژی های سیاسی حاکمیتی متغیر است. بر همین مبنا توسعه ظرفیت نهادی در راستای دستیابی به اکوتوریسم به سطح بالایی از مشارکت جامعه و سازمان ها نیاز دارد تا به سطحی برسد که خود اعضای جامعه برای مشارکت و شراکت در توسعه برنامه ها به عنوان ذی نفعان اصلی انگیزه داشته باشند (Elbarky, & Hassaan, 2024: 15).

این دیدگاه را می توان در باکلی، پیکرینگ و ویور (۲۰۰۳) ردیابی کرد که اظهار داشتند با توجه به توسعه اکوتوریسم، باید یک پیوند مثبت محیطی، اقتصادی و اجتماعی شکل بگیرد تا پایداری فرهنگی از یک سو و ثبات مالی از سوی دیگر وجود داشته باشد (ویور، ۲۰۰۸). همچنین تأکید می شود که اکوتوریسم مطابق با بهترین شیوه صنعت برای دستیابی به نتایج پایدار زیست محیطی و اجتماعی- فرهنگی و همچنین توسعه سرمایه های اقتصادی و مالی، مدیریت می شود. کما اینکه کنار تحولات زیاد بر اکوتوریسم، ظرفیت سازی به عنوان یک نیاز ضروری برای رسیدگی به چالش های زیست محیطی و توسعه ای در کشورهای در حال توسعه پذیرفته شده است (Iagunes-Gómez et al., 2022). اما ضرورت توسعه سرمایه های ظرفیت نهادی به عنوان بخش تکاملی ظرفیت سازی به ویژه، توسعه سرمایه های اجتماعی و اکولوژیکی آن به عنوان یک استراتژی جایگزین و تحول آفرین برای محیط های طبیعی که معرض چالش های مخاطره آمیز طبیعی هستند بیش از پیش نیاز است لذا توسعه نهادی در راستای حفاظت منابع طبیعی و حفظ بیولوژیکی دریاچه ارومیه فرآیند بسیار پیچیده ای است که

شامل به‌روزرسانی ویژگی‌های مختلف (مانند یک پارادایم انتقادی یا جایگزین، بسته به نحوه بیان پارادایم در رابطه با جنبه‌های اجتماعی، محیطی و رشد اقتصادی و همچنین توسعه ظرفیت‌های نهادهای در حوزه ذی‌نفعان و ذی‌نفوذان) می‌باشد.

بدین‌سان مدیریت اکوتوریسم پایدار باید مبتنی بر تحولات محیط‌زیستی باشد که خود یک پیش‌نیاز مهم برای کاهش مخاطرات طبیعی حاصل از تغییرات اقلیمی، کاهش منابع آبی و در راستای سازگاری محیط است. علیرغم اهمیت چنین ظرفیتی، به‌طور شگفت‌انگیزی گزارش‌های تجربی کمی در سالیان اخیر از دریاچه وجود دارد که ضعف نهادی در محدوده دریاچه ارومیه را به‌وفور نشان می‌دهد که ابعاد مختلف آن را باز کرده و چگونگی ایجاد چنین اتفاقاتی را در سطح مناطق دیگر کشور در زمینه چالش‌های محیطی زیستی، نا کفایتی مدیریتی و برنامه‌ریزی را مشاهده کرد.

مطابق با هدف اصلی پژوهش، بررسی رابطه بین توسعه سرمایه‌های ظرفیت نهادی و تحقق اکوتوریسم پایدار در منطقه دریاچه ارومیه، بر اساس تحلیل شاخص‌های پنج‌گانه سرمایه نهادی انجام گرفت. یافته‌های پژوهش نشان داد که هر یک از مؤلفه‌های سرمایه ظرفیت نهادی، نقش معناداری در ارتقای سطح پایداری اکوتوریسم ایفا می‌کنند؛ با این حال، وضعیت کلی این شاخص‌ها در حد نیمه‌مطلوب ارزیابی شد و تأثیرگذاری آن‌ها در برخی زمینه‌ها نسبتاً ضعیف گزارش گردید.

در مرحله نخست، تحلیل شاخص توصیفی نشان داد که متغیر مستقل (توسعه سرمایه‌های ظرفیت نهادی) با میانگین ۳/۰۱ در حد متوسط متمایل به پایین قرار دارد. این امر نشان‌دهنده آن است که از منظر نخبگان و متخصصان حوزه، مؤلفه‌های اصلی ظرفیت نهادی در منطقه مورد مطالعه به‌طور کامل تقویت نشده‌اند. همچنین، شاخص اکوتوریسم پایدار نیز با میانگین ۲/۵۴ پایین‌تر از سطح مطلوب ارزیابی گردید که خود گویای اثرگذاری محدود ظرفیت نهادی موجود بر توسعه پایدار اکوتوریسم در دریاچه ارومیه است.

در چارچوب فرضیه اول پژوهش، رابطه بین توسعه سرمایه‌های ظرفیت نهادی و اکوتوریسم پایدار مورد سنجش قرار گرفت. آزمون همبستگی پیرسون نشان داد که بین این دو متغیر، همبستگی مثبت و معناداری با ضریب ۰/۶۵۷ وجود دارد. این نتیجه به روشنی بیانگر آن است که افزایش و تقویت مؤلفه‌های ظرفیت نهادی، تأثیر مستقیمی بر بهبود وضعیت اکوتوریسم پایدار خواهد داشت.

در ارتباط با فرضیه دوم و بررسی دقیق‌تر نقش مؤلفه‌های مختلف سرمایه ظرفیت نهادی، از تحلیل عاملی تأییدی (CFA) و مدل معادلات ساختاری بهره گرفته شد. نتایج این مدل‌سازی نشان داد که برخی از مؤلفه‌های سرمایه نهادی از اثرگذاری مطلوبی برخوردار نبوده‌اند، به‌طوری که ضریب مسیر میان سرمایه نهادی و اکوتوریسم پایدار برابر با ۰/۴۳- و دارای معناداری آماری ($Sig < 0.001$) بوده است. این موضوع، ضعف کیفی برخی از مؤلفه‌ها را نشان می‌دهد.

در تحلیل نهایی مدل پژوهش، مؤلفه‌های پنج‌گانه سرمایه‌های ظرفیت نهادی هر کدام از ساختاری قابل قبول و انسجام درونی مطلوبی برخوردار بودند؛ با این حال، شکاف معناداری میان نظری این سرمایه‌ها و اثرگذاری عملی آن‌ها بر پایداری اکوتوریسم مشاهده شد.

سرمایه انسانی اگرچه از منظر مفهومی جایگاه بالایی در توسعه اکوتوریسم دارد، اما به دلیل فقدان سیاست‌های آموزشی منسجم، کم‌توجهی به آموزش‌های محیط‌زیستی و نیز عدم توانمندسازی جوامع محلی در مهارت‌های مرتبط با گردشگری پایدار، تأثیرگذاری آن در عمل محدود مانده است. ضعف در انتقال دانش بومی، نبود برنامه‌های تربیت راهنمای محلی و نبود مهارت‌های تخصصی در حوزه اکوتوریسم از جمله موانع عمده در بهره‌گیری از این سرمایه است.

در زمینه سرمایه اجتماعی نیز با وجود ظرفیت‌هایی همچون انسجام فرهنگی و حافظه تاریخی مشترک، پایین بودن سطح اعتماد عمومی، ضعف در مشارکت‌های داوطلبانه و شکنندگی پیوندهای افقی و عمودی میان گروه‌های محلی باعث شده که سرمایه اجتماعی نتواند نقش پیشران خود را در تسهیل اکوتوریسم ایفا کند. تضعیف اعتماد به نهادها، مشارکت حداقلی ساکنان در تصمیم‌سازی‌های محلی و نبود شبکه‌های ارتباطی پایدار، مانعی جدی در مسیر توسعه مبتنی بر اجتماع محلی است.

سرمایه نهادی با وجود شکل‌گیری برخی نهادهای مدیریتی مرتبط با محیط‌زیست و گردشگری، به دلیل عدم هماهنگی بین‌بخشی، تداخل وظایف نهادها، نبود یک مرجع راهبر منسجم و ضعف در اجرای قوانین، از کارایی کافی برخوردار نبوده است. پراکندگی تصمیم‌گیری، ناپایداری در سیاست‌گذاری و نبود سیاست‌های یکپارچه‌ساز، کارکرد این سرمایه را در حمایت از اکوتوریسم پایدار دچار اختلال کرده است.

در خصوص سرمایه اقتصادی نیز باید گفت که علی‌رغم ظرفیت‌های بالقوه منطقه برای جذب سرمایه‌گذاری، فقر زیرساخت‌های گردشگری، نبود مشوق‌های اقتصادی برای بخش خصوصی و ناکارآمدی نظام تأمین مالی پروژه‌های بوم‌گردی، عملاً از امکان بهره‌برداری مؤثر از این سرمایه کاسته است. این وضعیت، انگیزه برای مشارکت اقتصادی در حوزه اکوتوریسم را در میان کنشگران محلی و غیربومی کاهش داده است.

سرمایه اکولوژیکی به عنوان زیربنای اصلی توسعه اکوتوریسم پایدار، بیش از سایر مؤلفه‌ها تحت فشار قرار گرفته است. بهره‌برداری غیراصولی از منابع طبیعی، نبود برنامه‌های جامع مدیریت زیست‌بومی و نیز ضعف نظام‌های نظارتی و حفاظتی، مانع از تحقق ظرفیت‌های محیطی در مسیر توسعه پایدار گردشگری شده است. در واقع، نبود راهبردهای حفاظتی، فرآیندهای تخریب‌محور را بر ظرفیت‌های طبیعی منطقه تحمیل کرده است.

بر این اساس، می‌توان گفت که اگرچه مدل مفهومی پژوهش در سطح نظری از انسجام و پایداری مطلوبی برخوردار است، اما در عمل، توسعه‌نیافتگی یا ضعف ساختاری هریک از مؤلفه‌های سرمایه نهادی، مانعی اساسی در تحقق اکوتوریسم پایدار به شمار می‌رود. این فاصله میان مدل نظری و واقعیت میدانی، بیانگر نیاز به بازنگری در سیاست‌های نهادی، تقویت سرمایه‌های انسانی و اجتماعی و طراحی چارچوب‌های ظرفیت‌سازی نهادی در سطوح محلی و منطقه‌ای است.

پیشنهادهای:

- توسعه مبانی مدیریت نهادی در سطوح شهری و منطقه‌ای بر اساس آینده‌نگری و بهره‌مندی از رویکردهای نوین در مقابله با تغییرات اقلیمی و نزولات جوی.

- تغییر رویکرد نهادهای حاکمیتی از نگرش متمرکز دولت‌محوری به نگرش مشارکت جامع محلی و حوزه آبریز در حفاظت از اکوسیستم و بیولوژیکی دریاچه.
- بهره‌مندی از شیوه‌های نوین برنامه‌ریزی و توسعه رویکردهای نوین حل مسائل به‌منظور رفع نواقص فعلی برنامه‌ریزی در سطوح محلی، شهری و منطقه‌ای.
- توسعه تسهیلگری و تشریک‌مساعی اقدامات اجرایی بین بازیگران در حوزه اکوتوریسم مبتنی بر توانمندی اقتصاد اجتماعی محلی تا اقدامات بخشی یکجانبه نگر.
- نهادینه‌سازی مسئولیت اجتماعی جوامع محلی در مقابله با مخاطره‌های زیست‌محیطی در عوض تنش‌های مقرراتی و ضوابط محور.
- ترویج و تثبیت لزوم بهره‌مندی از توانایی اجتماعات محلی در نظام ظرفیت‌سازی نهادی به‌جای چرخش قدرت در حلقه‌های بسته و غیر منعطف نهادهای وابسته به دولت.
- ایجاد نظام سنجش میزان تحقق برنامه‌های نهادهای توسعه دریاچه بر اساس سطوح کاری و اجرایی با استفاده از همه ذی‌نفعان و ذی‌نفوذان با محوریت جامعه محلی.
- راه‌اندازی سیستم بررسی و ارزیابی عملیاتی در همه فرایندهای برنامه به‌منظور توسعه عملکردی و کارکردی اقدامات.

منابع:

- صمدی خادم، شهرام؛ حکیمی عابد، محمد؛ فتائی، الهام. (۱۳۹۳). بررسی پتانسیل‌های اکولوژیکی و گردشگری دریاچه نئور به‌منظور برنامه‌ریزی توسعه پایدار اکوتوریسم بر اساس مدل SWOT. فصلنامه علوم و مهندسی محیط‌زیست، (۵۷)، ۴۳-۲۹.
- فرشته‌پور، مجتبی؛ روغنی، بهمن؛ میان‌آبادی، حسن. (۱۳۹۴). چالش‌های ژئوپلیتیکی منابع آب‌های زیرزمینی بین‌المللی با تأکید بر منابع مشترک ایران. فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، سال یازدهم، شماره ۳۹، ۱۷۰-۲۰۴.
- کریمی، خدیجه؛ ملکی، داود؛ کریمی، اسحق. (۱۳۹۱). قابلیت‌های اکوتوریستی دریاچه ارومیه در توسعه گردشگری. اولین همایش ملی گردشگری و طبیعت‌گردی ایران زمین.
- گلچین، صالحی؛ سعیده، فیضی. (۱۳۹۳). ایجاد مرکز هالوتراپی نمک درمانی در حاشیه دریاچه ارومیه با رویکرد توریسم درمانی پایدار. اولین کنگره بین‌المللی افق‌های جدید در معماری و شهرسازی.
- مختاری هشی، حسن. (۱۳۹۱). هیدروپلیتیک ایران. جغرافیای بحران آب تا افق ۱۴۰۴. فصلنامه ژئوپلیتیک، سال نهم، شماره ۳۱، ۸۳-۴۹.
- مهندسین مشاور پندام. (۲۰۰۰). مدیریت جامع منابع آب دریاچه ارومیه: گزارش در مورد چند تالاب اقماری نمونه.
- ناصرآبادی، امیر. (۱۳۹۴). شواهد زیست‌محیطی بحران آب در ایران و برخی راهکارها. فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، شماره ۱۵، ۶۵.

هومن، حبیب‌الله. (۱۳۸۴). راهنمای نرم‌افزار LISREL برای مدل‌یابی معادلات ساختاری. تهران: انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت).

هومن، م. (۱۳۸۴). روش‌های پژوهش در علوم رفتاری (چاپ سوم). تهران: نشر روان.

Bäckstrand, K., & Kysäter, M. (2014). Old wine in new bottles? The legitimization and delegitimation of UN public-private partnerships for sustainable development from the Johannesburg Summit to the Rio+ 20 Summit. *Globalizations*, 11(3), 331-347. <https://doi.org/10.1080/14747731.2014.892398>

Belsky, J. (1999). Misrepresenting communities: The politics of community-based rural ecotourism in Gales Point Manatee, Belize. *Rural Sociology*, 64, 641-666. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.1999.tb00382.x>

Byrne, B. M. (2016). Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming (3rd ed.). New York: Routledge.

Campbell, L. (1999). Ecotourism in rural developing countries. *Annals of Tourism Research*, 26, 534-553.

Cater, E. (2007). Ecotourism as a western construct. In *Critical issues in ecotourism* (pp. 46-69). Routledge.

Chiutsi, S., Mukoroverwa, M., Karigambe, P., & Mudzengi, B. K. (2011). The theory and practice of ecotourism in Southern Africa. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 2(2), 14-21.

Correya, A. A. (2017). *Retrieving Ambiguous Sounds Using Perceptual Timbral Attributes in Audio Production Environments* (Doctoral dissertation, Ph. D. Dissertation. Diploma thesis, 2017 10, 30).

Cuthill, M., & Fien, J. (2005). Capacity building: Facilitating citizen participation in local governance. *Australian Journal of Public Administration*, 64(4).

Dani, H., Gandhi, D., & Shabiimam, M. A. (2022, August). Various membrane techniques for water treatment: A review. In *International Conference Innovation in Smart and Sustainable Infrastructure* (pp. 69-85). Singapore: Springer Nature Singapore.

De Meene, S. (2008). Institutional capacity attributes of a water sensitive city: the case of Sydney. *International Conference on Urban Drainage*.

Dillette, A., & Benjamin, S. (2022). The Black Travel Movement: a catalyst for social change. *Journal of Travel Research*, 61(3), 463-476. <https://doi.org/10.1177/0047287521993549>

Donohoe, H. M., & Needham, R. D. (2006). Ecotourism: The evolving contemporary definition. *Journal of Ecotourism*, 5(3), 192-210. <https://doi.org/10.2167/joe152.0>

Eade, D. (1997). *Capacity-building: An approach to people-centred development*. Oxfam.

Easton, D. (2017). A systems analysis of political life. In *Systems Research for Behavioral Science* (pp. 428-436). Routledge. [eBook: ISBN 9781315130569](https://doi.org/10.1080/0047287521993549)

Elbarky, T. A., Abdrabo, M. A., & Hassaan, M. A. (2024). A framework for assessing institutional capacities for climate change adaptation. *strategies*, 3, 5. <https://doi.org/10.62184/jcca.jccaj100020242>

Fang, W. T. (2020). *Tourism in emerging economies*. Springer Singapore.

Fennell, D. A. (2023). *Ecotourism* (6th ed.). Routledge. [/doi.org/10.4324/9781003565635](https://doi.org/10.4324/9781003565635)

Fukuda-Parr, S., & Lopes, C. (2013). *Capacity for development: new solutions to old problems*. Routledge.

Gaspar, K. (2019). The influence of great white shark size behavior near a chumming vessel.

Georghiou, L. G., & Metcalfe, J. S. (1993). Evaluation of the impact of European community research programmes upon industrial competitiveness. *R&D Management*, 23(2), 161-170. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9310.1993.tb00083.x>

Glasbergen, P. (2011). Understanding partnerships for sustainable development analytically: The ladder of partnership activity as a methodological tool. *Environmental Policy and Governance*, 21(1), 1-13.

- Gorjian, S., & Ghobadian, B. (2015). Solar desalination: A sustainable solution to water crisis in Iran. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 48, 571-584. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.04.009>
- Gössling, S., Peeters, P., Hall, C. M., Ceron, J. P., Dubois, G., Lehmann, L. V., & Scott, D. (2012). Tourism and water use: Supply, demand, and security. An international review. *Tourism Management*, 33(1), 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.03.015>
- Hair, J. F. (2009). Multivariate data analysis.
- Healey, P. (2017). Transforming governance: Challenges of institutional adaptation and a new politics of space. In *Connections* (pp. 357-374). eBook ISBN 9781315573458
- Heritier, P. (2020). Vico's "Scienza Nuova": Sematology and Thirdness in the law. *International Journal for the Semiotics of Law*, 33(4), 1125-1142. <https://doi.org/10.1007/s11196-020-09768-9>
- Higgins-Desbiolles, F. (2020). Socialising tourism for social and ecological justice after COVID-19. *Tourism Geographies*, 22(3), 610-623. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1757748>
- Hodgson, G. M. (2022). Institutions and social rules: On the embeddedness of organizations. In *Cambridge Handbook of Institutional Theory* (pp. 1-18). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/S1744137424000249>
- Huiwen, Z., Yiwen, S., & Xianhua, G. (2024). Quantitative Evaluation of the Impact of Sustainable Eco-Tourism Policy on Tourism Environmental Capacity in Dali City. *Sustainable Development Research*, 6(1), p36-p36. <https://doi.org/10.30560/sdr.v6n1p36>
- Huo, Y., & Wang, Y. (2020). High-quality development of tourism industry under the trend of cultural and tourism integration based on big data analysis. *Volume 1* (pp. 479-486). https://doi.org/10.1007/978-3-030-43306-2_68
- Jamroz, U., & Lawonk, K. (2017). The multiple dimensions of consumption values in ecotourism. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 11(1), 18-34. <https://doi.org/10.1108/IJCTHR-09-2015-0114>
- Jones, S. (2005). Community-based ecotourism: The significance of social capital. *Annals of Tourism Research*, 32(2), 303-324. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2004.06.007>
- Lagunes-Gómez, I., Hernández-Orduña, M. G., Murrieta-Galindo, R., Hernández-Pitalua, D., & Mayorga-Cruz, D. (2022). Spatial analysis of the empirical behavior of municipal institutional capacity for the formulation of sustainable growth management strategies with a regional focus: State of Veracruz, Mexico. *Sustainability*, 14(4), 2000. <https://doi.org/10.3390/su14042000>
- Lijphart, A. (2007). *Thinking about democracy: Power sharing and majority rule in theory and practice*. Routledge.
- Marx, A. (2019). Public-private partnerships for sustainable development: Exploring their design and its impact on effectiveness. *Sustainability*, 11(4), 1087. <https://doi.org/10.3390/su11041087>
- Mayaka, M., & Akama, J. S. (2007). Systems approach to tourism training and education: The Kenyan case study. *Tourism Management*, 28(1), 298-306. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.12.023>
- Nella, A., & Christou, E. (2021). Market segmentation for wine tourism: Identifying sub-groups of winery visitors. *European Journal of Tourism Research*, 29, 2903-2903. <https://doi.org/10.54055/ejtr.v29i.2414>
- Pierre, J., & Peters, B. G. (2005). Understanding governance: Institutional capacity, information, and steering. In *Governing Complex Societies* (pp. 1-22). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230512641_1
- Pike, S., & Ives, C. (2018). The restructuring of New Zealand's regional tourism organisations. *Journal of Destination Marketing & Management*, 9, 371-373. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2017.11.005>

- Purnomo, M., & Raharja, S. U. J. (2020). Visualisation of development of ecopreneurship in tourism. *World Review of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 16(4), 380-396. <https://doi.org/10.1504/WREMSD.2020.109981>
- Ramsar Convention Secretariat. (2002). The list of wetlands of international importance. Retrieved from <https://www.ramsar.org/wetland/urmia-lake>
- Reed, M. G. (1997). Power relations and community-based tourism planning. *Annals of Tourism Research*, 24(3), 566-591. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00023-6](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00023-6)
- Senigaglia, V., New, L., & Hughes, M. (2020). Close encounters of the dolphin kind: Contrasting tourist support for feeding based interactions with concern for dolphin welfare. *Tourism Management*, 77, 104007. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.104007>
- Serrano, F. A. (2003). City competitiveness and attractiveness: A new approach to evaluate economic development in Mexican cities (Doctoral dissertation, University of Glasgow). <http://encore.lib.gla.ac.uk/iii/encore/record/C-Rb2142325>
- The International Ecotourism Society. (2015). TIES principles of ecotourism. In *Ecotourism and Sustainable Tourism* (pp. 10-11). TIES.
- Underdal, A., Young, O. R., & Underdal, A. (2004). Methodological challenges in the study of regime effectiveness. In *Regime consequences: Methodological challenges and research strategies* (pp. 27-48). <https://doi.org/10.1007/978-1-4020-2208-1>
- Uphoff, N. (1993). Grassroots organizations and NGOs in rural development: Opportunities with diminishing states and expanding markets. *World Development*, 21(4), 607-622. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(93\)90113-N](https://doi.org/10.1016/0305-750X(93)90113-N)
- Wang, Y. (2004). Environmental degradation and environmental threats in China. *Environmental Monitoring and Assessment*, 90, 161-169. <https://doi.org/10.1023/>
- Webster, D., & Muller, L. (2000). Urban competitiveness assessment in developing country urban regions: The road forward. Urban Group, INFUD. The World Bank, Washington DC, July, 17, 47.
- Yan-bin, M. A. O. (2008). Community participation: An approach of tourism sustainable development [J]. *Economic Research Guide*, 10, 079. http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTOTAL-JJYD200810079.htm